

BİR ŞİİR MECMUASINDAKİ HİCİVLİ SÖYLEYİŞLER

İncinur ATİK GÜRBÜZ*

ÖZET

Mecmualar, farklı şairlerin şiirlerinden örnekleri içermenin yanı sıra onların hayatları ve edebî kişilikleri hakkında da bilgiler verirler. Bazı mecmualar ise bunların ötesinde eleştirel bir bakış açısıyla şairleri ele alırlar. Bu çalışmada “*Mecmua-i Letâif*”adlı bir şiir mecmuasında yer alan kimi şairlerle ilgili yergi amaçlı ifadeler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Divan edebiyatı, mecmua, Mecmû‘a-i Letâ‘if, hiciv.

EXPRESSION OF CRITICALIN THE POEMS MECMUA

ABSTRACT

Mecmuas contain poems which selections from different poets and they present information about the poets’ life and their literary personalities. Beyond this, some of the mecmuas examine poets in a critical point of view. In this study, is presented expression of critical about some poets where in the poems mecmua named “*Mecmua-i Letâif*”.

Key Words: Divan literature, mecmua, Mecmû‘a-i Letâ‘if, satire.

Mizah, İslam geleneği içerisinde niteliği tartışma konusu olan bir alandır. Tarihsel süreçte gülmenin, eğlenmenin, şakalaşmanın, başkalarıyla ilgili eleştirilerde bulunmanın ne kadarının hoş karşılanıp ne kadarının hoş karşılanmayacağı, Kur’ân ve hadisler ışığında inceleme konusu yapılmıştır. Ahlakî nitelikteki eserlerde de konuyla ilgili ideal bir model ortaya çıkmıştır. Buna göre neşelenmek maksadıyla ölçülü şakalar yapmak hoş görülürken insanlarla “onur kırıcı” nitelikte alay etmek, onların fiziksel özellikleriyle dalga geçmek yasaklanmıştır (Kortantamer, 2004a: 131-137). Bu modele göre mizah, insanlık onurunu zedelemeyecek, ince zekâ ürünü, ölçülü ve zarif bir söylem şeklinde sınırlandırılmıştır.

Bu yasaklamaların temel nedenleri arasında başlangıçta inanç kökenli kaygılar etkin bir rol oynarken sonraları –özellikle de Osmanlı toplumunda- toplumsal kaygıların ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Toplumsal barışın zarar görmemesi ve kişinin toplum nezdindeki itibarının zedelenmemesi bu yasaklamaların başlıca sebepleri arasındadır. Ancak bu yasaklamalar uygulamada çoğunlukla göz ardı edilmiştir. Tarihsel süreçte oluşturulan örnekler değerlendirildiğinde latifeden, hezle hatta hicve kadar uzanan geniş yelpazeli bir mizah anlayışının olduğu söylenebilir (Mizahî eserlerin 12-19. yüzyıllar arasındaki değişim süreci için bkz. Kortantamer, 2004b: 138-170).

Edebiyatımızdaki mizah konulu eserler incelendiğinde nitelik bakımından bunları iki ana gruba ayırmak mümkündür; gülmece (hezl) ve yergi (hicv). Ağâh Sırrı Levend, gülmece ve yergi arasında nitelik ayrımı olduğunu söyledikten sonra aralarındaki farkları şöyle sıralar:

* Gazi Üniversitesi Doktora Öğrencisi/Öğretmen MEB. El-mek: incinuratik@hotmail.com

Gülmece de amaç şaka ve alaydır. Yazar ya kişileri ele alır ya da olaylar üzerinde durur. Dokunur ama incitmez; zaman zaman iğneler ama yaralayıp acıtmaz. Şaka, okuyanda gülümseme yaratır. Eskilerin “nezahet” deyimi ile belirttikleri ahlak temizliği, gülmece de aranan başlıca niteliktir. Yergi, bu sınırları aşar; başka nitelikte görülür. Daha çok kişileri amaç tutan yergide, deyiş sertleşip kesinleşir. Yalnız dokunmakla kalmaz, yerine göre tırmalar, yaralar; sataşır, saldırır. Sertliği ve acılığı oranında kırar, sövmeye dek varır. Yergi, derece derece, ele aldığı kişiyi küçültür; onur kırıcı olur; namusa dokunur; aile arasında okunmayacak kadar açık seçik (müstehcen) görünür. Bu nitelikleriyle suç sayılır (Levend, 1984: 148-149).

Türk edebiyatındaki hiciv örneklerinde saldırı okları çoğunlukla bireylere yönelmiştir. Kimi şahsî sebeplerle, bireyler acımasızca doğrudan kişiliklerini, toplum nezdindeki itibarlarını hedef alan bir anlayışla ağız dolusu küfürle hicvedilirler. Bunun yanında toplumsal problemleri konu alan hicivler de vardır. Kurulu devlet düzenine, ahlakî kurallara ya da şeriata aykırı durumlar bu minvaldendir. Böyle bir durumda hicivci düzenin yanında yer alarak çerçeve dışına çıkanları hedef alır. Ancak burada hedef insanlara zarar vermek değil onları tekrar kurallar içinde yaşamaya, düşünmeye sevk etmektir. Bu sebeple de kullanılan dil şahsiyete yapılan saldırılara göre daha düzeyli ve sanatlardır. Bu amaç ve yöntem farklılığından hareketle, idealin dışına çıkanı yerme amacıyla kurgulanan hicviyyelere *zemm*, *kadh* adı verilirken tamamen bireysel sebeplerden hareketle küfrederek taciz eden hicviyyelere de *şetm* denilir (bkz. Apaydın, 1993: 15-21).

Yukarıda belirtilen özellikleriyle her ne kadar ahlaken hoş karşılanmamışsa da edebiyatımızda son dönemde hiciv içerikli söyleyişler çok rağbet görmüştür. Divan şairleri arasından değişik yüzyıllarda pek çok hiciv şairi ortaya çıkmıştır. Özellikle devlet otoritesinin zafiyete düştüğü dönemlerde sosyal konuları, devlet adamlarını eleştirmişlerdir. Bunların yanında şairlerin birbirlerine yazdıkları hicivler de görülmektedir. Bu türden örnekleri bu konuyla ilgili hazırlanmış letaif mecmualarında (örnekler için bkz. Demirel, 2010: 225-240; Tuğluk, 2009: 993-1006) ya da divanlardaki çeşitli manzumelerde görmek mümkündür. Biz bu çalışmamızda *Mecmû'a-i Letâ'if* adlı bir seçme şiirler mecmuasındaki zaman zaman *hicve* varan şair değerlendirmeleri üzerinde durmaya çalışacağız.

Konuya geçmeden önce kısaca mecmuayı tanıtmak yerinde olacaktır. Eser, Bursa (İnebey) Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi 2276 numarada “Mecmû'atü'n-Nezâ'ir-i Şu'arâ” adıyla kayıtlıdır. Bu kayıttaki eserin Muhammed Nazmî-i Edirnevî'ye ait olduğu bilgisi bulunmaktadır. Bu katalog bilgisi, mecmuanın başındaki bir kayda dayanmaktadır. Ancak mecmua üzerinde yaptığımız inceleme bu bilginin doğru olmadığını göstermektedir¹. Eserin kimin tarafından ve ne zaman istinsah edildiği belli değildir. İhtiva ettiği şairlerden hareketle eserin 16. yüzyıla ait olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca nüshanın başındaki tefe'ülle ilgili bir kayıttaki yer alan H. 1003 (M. 1594-95) tarihi nüshanın bu tarihten önce istinsah edildiğini göstermektedir. İsmail adında birinin eserin başına düştüğü kayda göre mecmua, “*Mecmû'atü'l-Letâ'if ve Şandûkatü'l-Ma'ârif*” adını taşımaktadır. Yine aynı kayıttaki mecmuanın 500 şairin gazelini ihtiva ettiği söylenmektedir. Siyah meşin mukavva ciltli, kapak içleri ebru kâğıt kaplı nüsha, 217 varaktan oluşmaktadır. 250x160, 180x90 mm ölçülerdeki eserde aharlı, suyollu kâğıt kullanılmıştır ve her sayfada 19 satır bulunmaktadır. Eserin başında ve sonunda boş bırakılmış sayfalara farklı şairlere ait şiirler ya da beyitler yazılmıştır. Tamir gördüğü anlaşılan nüshanın kimi sayfalarında meydana gelen yırtılma/yıpranmalar sonucunda, sayıları az da olsa bazı şiirlerin son kısımları okunamaz hâle gelmiştir. Mecmua çoğunluğu ilmiye sınıfına mensup şairlerden redif ve kafiyelerine göre seçilmiş 1429 şiiri toplamıştır. Sayfa kenarlarına sonradan, kimisi şekil ve içerik bakımından ana metindeki şiirlerle örtüşen gazeller eklenmiştir.

¹ Bu hususla ve eserin diğer nüshasıyla ilgili açıklamalar konunun dışında olduğundan buraya almıyoruz. Eser üzerine yaptığımız ve yakında tamamlayacağımız doktora çalışmasındameseleyi ayrıntılı bir şekilde ele aldık.

Mizahî eserler 13. yüzyıldan beri var olmakla birlikte, mizah konulu hikâyeleri toplayan letâif mecmualarının ilk örneği 15. yüzyılın sonunda kaleme alınmış ve 16. yüzyıldan itibaren de bu türden eserler yaygınlık kazanmıştır. Letâif mecmuaları, genellikle düzyazı şeklinde kaleme alınan ve şairler arasında geçen hikâyeleri konu edinen eserlerdir. Ele aldığımız mecmua ise şekil ve içerik bakımından klasik letâif mecmuası anlayışından farklılıklar göstermektedir.

Söz konusu eser bir şiir mecmuasıdır ve seçme şiirleri barındırmaktadır. Ancak onu letaif konusuna yaklaştıran özelliği, şiirlerin başlıklarındaki şairlerle ilgili yapılan değerlendirmelerdir. Mecmua, şairler hakkında verilen bilgiler bakımından son derece zengindir. Genel olarak mecmualarda görülen şairin mahlasını anma anlayışının ötesine geçerek, şairlerin adları, babaları, aile ya da nesepleri, meslekleri gibi hususlarda biyografik bilgiler verilir. Zaman zaman da edebî değerlendirmeler görülür. Bu bilgiler içerisinde kuşkusuz en dikkat çekici olanları şairlerle ilgili hicvâne söyleyişlerdir. Bu söyleyişler “şahsa yönelik hiciv” niteliğindedir. Kişiliğe saldırı amaçlı bu kullanımlar, dönem argosundan alınmış kaba saba, müstehcen ifadelerle oluşturulmuşlardır. Bu ifadeler, aileye, özel hayata, kişiliğe, edebî anlayışa yönelik hicivleri barındırır.

Eserde pek çok şair, farklı noktalar göz önünde bulundurularak hicvedilmiştir. Ancak bunlar içinde Siyâmî mahlaslı şairin özel bir yeri vardır. Bunun nedeni, en çok ve en uzun eleştirilerin onun için yapılmış olmasıdır. Eserdeki 29 şiirinin hepsinin başında ağır hiciv ifadeleri yer almaktadır. Ancak diğer başlıklar gibi kırmızı mürekkeple yazılmış bu cümleler daha sonra silinmiştir ve oldukça güç okunabilmektedir. Heccâv bütün bu onur kırıcı ifadelerle yetinmeyip 907 numaralı şiirinde Siyâmî'nin adını ters olarak baş aşağı yazmıştır (Benzer bir örnek için bkz. Aksoyak, 1997: 71-73).

Mecmuada yer alan yergi niteliği taşıyan başlıkları, farklılıklarından ve ortak özelliklerinden hareketle şu şekilde gruplandırabiliriz².

1. Edebî Özellikler Üzerine Kurgulanmış Hicivler:

Mecmuadaki edebî değerlendirmelerin en ilginçlerin biri, Şükrî'nin yaptığı bir teşbihle ilgilidir. Şükrî bir beytinde gül budağını çobanların değneğine benzetmiş, heccav da bu benzetmeyi garipsediğini şu ifadeyle göstermiştir: “*Şükrî-i Dânişmend Türk ki Şâh-ı Güli Çobanlaruñ Toyakasına Teşbih İtmışlerdür*” (720).

Diğer edebî değerlendirmelerin çoğunluğu “çok ve boş söz söylemek” anlamlarına gelen “terzîk” (Steingass, 1998: 294) kelimesiyle yapılmıştır; “*Ġubârî-i Terzîk-Güy*” (7), “*Terzîk-Güy Ġubârî-i Koca*” (1070), “*Semtî-i Terzîk-Güy ez-Sipâhiyân-ı Sulţân Murâd Ġan*” (1370), “*Serdâr-ı Terzîk-güyân*” (650), “*Terzîk-gü*” (524, 781), “*Terzîkât-Güftâr*” (879), “*Leffâf*” (879).

Yine aynı anlamdaki “zevâid, pür-gü” gibi kelimelerle de eleştiri yapılmıştır: “*Emâni-i Kâtib-i Pür-Gü*” (85), “*Zevâ'id-Güy Ġubârî-i Köhne-i Rûzgâr Râst*” (875).

Siyâmî için söylenen aşağıdaki ifadelerde daha ağır ithamlarla eleştiri yapılmıştır. Bu ifadelerde Siyâmî'nin şiirleri “saçma sapan, boş, kötü ve pis sözler” olarak nitelendirilmiş, kendisi de saçma sözler söylemekle itham edilmiştir: “*Şiyâmi-i Bed-Eş'âr*” (142, 555), “*Bi-Âr u Bed-Eş'âr*” (588), “*Ķâ'il-i Eş'âr-ı Nâ-hemvâr Nazm-ı Ebyât-ı Mühmel ü Murdâr*” (343), “*Herze-Güftâr*” (820, 857), “*Mühmel-Eş'âr*” (857, 879), “*Şiyâmi-i Remmâl-i Yâve-gü*” (869).

²Yazımızın bundan sonraki kısmında, tırnak içerisinde yer alan ifadeler şiirlerin hiciv içerikli başlıklarını, sonrasındaki parantez içindeki rakamlarsa bu ifadelerin yer aldığı şiir numaralarını göstermek için kullanılacaktır.

Bunların dışında Siyâmî'nin şairliğiyle ilgili olarak yöntem bakımından diğerlerinden farklı bir eleştiriye gidilmiştir: “*Şâ‘irân-ı Üstâd-ı Zamân ‘Aşırinuñ Şi‘rde Dil-âvîzi [Hüsrev] u Hâkanü’l-Mülakḳab Şiyâmî Dıraht-ı Çeşm-i Düşmenân*” (1428). Diğer örneklerde açık ve net bir dille hislerini ortaya koyan heccâv burada iğneleyici bir dille, inanmadığı hâlde onu Hüsrev ve Hakan lakaplarıyla bilinen zamanının üstadı bir şair olarak anmaktadır.

Bunca hicviyye dışında, adının şairler defterinde yazılı olmadığı söylenerek de Siyâmî aşağılanmaya çalışılmıştır; “*Şâ‘ir-i Hâric ez-Defter*” (469). Bu örnek gelenek içerisinde ismin konumunu ve bu ismin deftere kaydedilmesinin ya da defterden çıkarılmasının ne anlama geldiğini göstermesi açısından ilginçtir. Yukarıda değindiğimiz üzere şairin adının hakaret amaçlı olarak ters yazılmış olması da bu bağlamda düşünülmesi gereken bir hadisedir.

2. Fiziksel Özellikler Üzerine Kurgulanmış Hicivler:

Mecmuada bu türden kullanım çok olmakla birlikte, bunların çoğunluğunun “yek-çeşm, zerd” gibi şairin lakabı hâline geldiği için aynı mahlası kullanan şairleri ayırt etmek maksadıyla kullanıldığı görülmektedir. Ancak Gmâyî ile ilgili, “*Gmâyî Çelebi-i Keçel-ser*” (700), “*Gmâyî Çelebi-i Keçel*” (1251) şeklindeki kullanımlarda yer alan “keçel” [=kel (Yeni Tarama Sözlüğü, 1983: 132)] kelimesinin şairi tahkir etmek maksadıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Bu somut örneğin yanında soyut kimi tanımlamalar dayapılmıştır. Siyâmî'nin görünüşü ve yürüyüşü ile ilgili “kirli, pis, mundar” anlamlarına gelen “murdâr” ve “çepel” kelimeleriyle oluşturulmuş, “*Murdâr-Şüret Çepel-Reftâr*” (879) ifadesi bu duruma örnektir.

3. Kişiliğe Yönelik Olarak Kurgulanmış Hicivler:

Bu bağlamda kimi şairler, “çıkarcı olmak için herşeyi yapma” anlamına gelen “kâse-lis” ifadesiyle aşağılanmıştır: “*Emânî-i Kâtib-i Kâse-lis*” (905), “*İzârî-i Kâse-lis*” (1052)

Hakaret amaçlı olarak şairlerin yalancı olduğu da söylenmiştir: “*Şıdkî Ya‘nî Kizbî Çāvüş*” (200), “*Şıdkî-i Kizbî Beg Çāvüş*” (290, 541), “*Kizbî Beg Çāvüş*” (338, 381), “*Dürüg-ı Kūy-ı Meşhūr*” (907).

Uğusuzluk, nasipsizlik gibi durumlar da hakaret amaçlı kullanılmıştır; “*Emânî-i Şüm*” (842), “*Şüm-ı Bî-İnşâf-ı Mezmûm*” (879), “*Bî-Behre*” (1098).

Yine “dağınık, karmaşık” anlamlarına gelen “yolpâz” (Derleme Sözlüğü, 1979: C. XI, 4291) ve “tatsız, tuzsuz; çirkin; tembel, beceriksiz, gevşek (kişi)” anlamlarına gelen “yavan” (Derleme Sözlüğü, 1979: C. XI, s. 4203) kelimeleriyle de şairlerin kişiliklerine yönelik eleştiriler yapılmıştır: “*Şadri-i Yolpâz*” (203, 247, 552, 622, 735, 1036); “*Riyâziyyü’l-Müderresü’l-Mülakḳab Bed-Yevâne Kerîm*” (625).

Şairlerin kişiliklerine saldırı niteliği taşıyan söyleyişler şu alt başlıklar altında değerlendirilebilir:

a. Yaşanılan Bir Olay Üzerine Kurgulanmış Hicivler:

Mecmuadaki bazı değerlendirmelerde şairlerin yaşadıkları küçük düşürücü olaylar anımsatılarak onların tahkir edilmesi amaçlanmıştır. Ancak burada sözü edilen olayların gerçekten yaşanıp yaşanmadığının tespit edilmesi çok mümkün değildir. Bunlar gerçek olmayabilir ya da

başka bir olaya gönderme yapmak için kullanılmış olabilir. Bu bağlamda Emânî'nin süpürge sapıyla dövülmüş olması ve Selmân'ın pislige düşmesi onları alaya almak için kullanılmıştır: “*Emânî-i Mađrüb Be-Çüb-ı Câr-üb*” (192), “*Merhûm Selmân Boğa Düşdi*” (228, 249, 285, 653, 1091, 1177)

b. Hayvanlar Üzerine Kurgulanmış Hicivler:

Bu başlık altında değerlendirilebilecek tek örnek, Hüsrev'in lakabı olarak kullanılan “Hırkalı Hinzır” ifadesidir. Şair, “domuz” ve mecazen “pis, katı yürekli kimse” anlamlarına gelen hinzır kelimesiyle aşağılanmıştır: “*Hüsrev-i Dîvâne el-Mûlakğab be-Hırkalu Hinzır*” (240).

c. Toplum Nazarında Olumsuz Yere Sahip Başka Varlıklar/Nesnelere Üzerine Kurgulanmış Hicivler:

Şairler, toplum tarafından olumsuz anlamlar yüklenmiş “Şeytan, Yezid” gibi varlıklar üzerinden de tahkir edilmiştir: “*Şeytân Şiyâmî*” (182), “*Şiyâmî-i Mağabbet-i Şeyh-i Şeytânî*” (921), “*Atîk-i Mülâzım-ı Der-i İblîs Müteharrik-i Mekk ü Telbîs*” (907); “*Mürîd-i Merîd Nesl-i Yezîd*” (1098).

Halkın çoğunluğunca kötü kabul edilen sarhoş edici maddelerin içilmesi de eleştiri aracı olarak kullanılmıştır: “*Esîr-i Efyûn u Tiryâk*” (555), “*Ekl-i Berş ü Efyûn*” (921), “*Ser-Tiryâkiyân-ı Kahve-hâne*” (1098).

Bu bağlamdaki hicivlerin bir kısmı da necâset üzerine kurulmuştur; “*Hakîm ‘Aâtâ-yı Halâ-Dehen ü Necis*” (259), “*Hakîm ‘Aâtâ-yı Halâ-Dehen Ğammâz-ı Kahve-Hâne Cerâd-ı Kadeh-i Mey-Hâne*” (1156), “*Güzide-i Halâ-horân*” (650), “*Âkil-i Necâset Halâ-Tabî‘at*” (879, 1098).

ç. Aile ya da Nesep Üzerine Kurgulanmış Hicivler:

Ahdî'nin “Bağdat çingenelerinden” olduğu ifadesi bu bağlamda değerlendirilebilecek örneklerdendir: “*Ahdî-i Çingâne*” (848), “*Ahdî-i Çingenegân-ı Bağdâd*” (628, 647, 748).

Siyâmî'nin ailesi için kullanılan ifadelerse çok daha ağırdır; “*Kahbe-zâde*” (182), “*Avreti Rûspî*” (297), “*Kız Karındaşı Kahbe*” (297).

d. Müstehcen İfadelerle Kurgulanmış Hicivler:

Tahkir etmek maksadıyla kimi şairler, “dil-ber, zen, avret, gulâm, cevân” gibi kelimelerle vasıflandırılmışlardır: “*Kevserî-i Dil-ber*” (107), “*La‘îl-i Dil-ber*” (1421), “*Sihrî-i ‘Avret*” (1201); “*Mulağğab be-Ġulâm-ı Şadî Ya‘nî Şenlik Oğlanı*” ve “*Hüdâyî Hânende-i Bezm-i Şarâb-ı Ergavânî Ma‘rûf u Meşhûr be-Ġulâm-ı Şadmânî*” (394, 584, 904, 955).

“*Mişâlî-i Cevân*” (697), “*Kevserî-i Cevân*” (479, 601, 778, 967, 1034), “*Seyfî-i Cevân*” (1362), “*Şâmî-i Cevân-ı Dil-Sitân*” (1381) gibi örneklerde, genelde şairlerin yaşlarını ifade etmek, genç olanı diğerinden ayırmak için kullanılan bir sıfat olarak kullanılan “cevân” kelimesinin burada bir hiciv aracı olarak kullanıldığı söylenebilir. Yine “*Kevserî-i Işığ*”³ (31, 105, 189, 511, 563, 1364), “*Nâsî-i Işığ*” (1378) örneklerinde şairler, 16. yüzyılın sapkın, toplum-tanımayan dervişleri

³ Bu kelimeyi, aynı şekilde yazılan ve “küçük, ufak” anlamına gelen “uşak” şeklinde ya da “alçak, aşağı” anlamlarına gelen “aşak” şeklinde okumak mümkündür. Ancak bu tabirin kullanıldığı Kevserî ve Nâsî'nin aynı zamanda “abdâl” olarak anılmasından hareketle bu bağlamda bir anlamı karşılayan “ışık” okuyuşu tercih edilmiştir.

için kullanılan ve döneminde de bir aşağılama ifadesi olarak kullanılan “ışık” (Anetshofer 2011: 89) tabiriyle de hicvedilmişlerdir. Kelimenin “hanım akrabalarına karşı iyi niyet beslemeyen (adam)” (Derleme Sözlüğü, 1974: C. VII, s. 2495) anlamı göz önünde bulundurulduğunda hicvin cinsellik boyutunun da olduğu düşünülebilir. Siyâmî örneğinde ise “*Şiyâmî-i Kahbe-Zen*” (1149, 1371) şeklinde daha güçlü bir hicviye söz konusudur.

Bunların yanında bazı şairler “kekez” [= peltek; kötü huylu, sapık erkek (Derleme Sözlüğü, 1975: C. VIII, s. 2723)], “kundâde”, “hîz” [= edilgin eşcinsel genç (Dankoff, 2004: 146)] ve “gidi” [= deyyus, kaltaban, pezevenk (Yeni Tarama Sözlüğü, 1983:94)] kelimeleriyle tahkir edilmişlerdir: “*Kekez Tâbi-i Dânişmend*” (629, 917), “*Mîri-i Kekezü'l-Mülakḳab be-Mîri-i 'Âşıkân*” (1363); “*Şafâyî-i Hîzek-i Eflâtûn-ı Şâh-nâme-gû*” (187, 208), “*Şafâyî-i Hîz-i Ğulâm-ı Eflâtûn-ı Şeh-nâme-gû*” (334); “Gidi” (270, 297, 343, 469, 524, 588), “*Ser-dâr-ı Gîdiyân*” (703), “*Gidi-i Merdûd-ı Şehr-i Telbîs*” (907), “*Gidi-i 'Alak*” (1098); “*Şafâyî-i Kûn-dâde Şâkird-i Eflâtûn-ı 'Acem*” (760), “*Güzîde-i Kûn-dâdegân*” (703).

Müstehcen içerikli göndermelerden biri de “müsta‘mel” kelimesiyle yapılmıştır: “*Şafâyî-i Müsta‘mel*” (40, 1207), “*Ħandânî-i Yeñiçeri Müşteri-Ğüzâr-ı Taḥte'l-Ķal'a*” (266), “*Ħandânî-i Yeñiçeri Müsta‘mel-i Taḥte'l-Ķal'a*” (1492), “*Mîri-i Müsta‘melü'l-Mülakḳab be-Mîri-i 'Âşıkân*” (362). Bu ifadelerdeki “mülakḳab” kelimesi de ayrıca bir hiciv ifadesidir. Nedim’in dedesi Mustafa Efendi için de kullanıldığı bilinen bu ifadenin tam karşılığı verilmemekle birlikte “uygunsuz davranışlarından dolayı” bu lakabın takıldığı belirtilmektedir (Pala, 2001: 11).

Bu çerçevedeki hicivlerden bir kısmı da “cellâk” [= kendi kendini tatmin eden (Dankoff, 2004: 95)] kelimesiyle yapılmıştır: “*Ğiyâşî-i Cellâk*” (12, 50, 96, 261, 272, 298, 1008, 1051), “*Meşhûr-ı Āfâḳ Merḥûm Ķara Monlâ-yı Cellâk*” (1332). Ğiyâşî ile ilgili kullanımlar son derece ilginçtir. Şair, sekiz şiirin başında “Ğiyâşî-i Cellâk” şeklinde takdim edilirken dört yerde de (631, 751, 849, 1347) “Mevlânâ Ğiyâşî” şeklinde sunulmuştur. Bir tarafta yüceltici bir sıfatla anılırken diğer tarafta şairin “cellâk” kelimesiyle vasıflandırılmış olması ilginç bir durumdur. Bu durum, mürettip ile şairin aralarının önceleri iyiyken daha sonradan bozulmuş olabileceği ihtimalini de akla getirmektedir.

Bu noktada üzerinde durulması gereken, bu kadar ağır hiciv ifadelerinin kimin tarafından hangi sebeple oluşturulduğudur. Bu durumda ilk akla gelen, hiciv ifadelerinin mecmuanın mürettibine ait olması gerektiğidir. Ancak burada hemen bir mantıksal problem ortaya çıkıyor: Şairlerini bu kadar hicvettiği şiirleri eserine neden aldı? Üstelik en çok hicvettiği şair olan Siyâmî’den neden yirmi dokuz şiir aldı? Bu soruların muhtemelen iki cevabı var: Birincisi bu başlıkların bir başkası tarafından sonradan esere eklenmiş olması. Ancak özellikle Siyâmî’nin zaman zaman 7-8 satıra kadar çıkabilen başlıkları için özel yer ayrılmış olması, Siyâmî’nin isminin bir şiirin içinde ters yazılmış olması, başlıklarla şiirlerin yazılarının aynı kalemde çıkmış olması gibi fizikî durumlar bu olasılığı zayıflatıyor. Bu durumda geriye ikinci seçenek kalıyor ki o da - bütün mantıksal problemlerine rağmen- bu ifadelerin mecmua mürettibi tarafından kaleme alınmış olmasıdır. Eğer bu doğruysa mürettibin şiirlerini beğenip mecmuasına aldığı şairleri neden bu kadar sert ve aşağılayıcı bir şekilde hicvettiğini anlamaya çalışmak gerekecektir.

Divan edebiyatı geleneği içerisinde şairlerin birbirlerine karşı söyledikleri bu türden kaba saba sözler yok değildir. Agâh Sırrı Levend, bu türden kaba şakalaşmaları toplum hayatının kısırlığına bağlamıştır (Levend, 1971: 40). Yoksa hiciv geleneği içerisinde bu türden şahsa yönelik

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/2 Spring 2011

saldırıları çoğunlukla kişisel bir husumetin ürünüdür ve rakip olarak görülen bir şairin küçük düşürülerek alt edilmesi amacı taşırlar. Mecmuada zemmedilen şairlerin şiirlerine yer verilmesi, böyle bir amacın olmadığını göstermektedir. Eserde arkadaşlar arasındaki (edebî muhit) atışmaların/göndermelerin bulunduğu şiirlerin de olması bu ihtimali daha da güçlendirmektedir. Şu hâlde mecmua mürettibi muhtemelen aynı dost meclisinden arkadaşları olan şairlerin şiirlerini mecmuasına almış aynı zamanda onlarla şakalaşmıştır. Bu varsayımına göre mürettip, Siyâmî ile ve diğer şairlerle aynı dönemde yaşamış, aynı ortamlarda bulunmuştur ve iyi arkadaşdır. Bu da mürettibin söylediklerinin doğruluğunu gösterir ve onları bu noktada dikkate değer hâle getirir. Çünkü bunlar hicvâne söyleyişler de olsa kasıtlı söylenmiş yalan ya da iftiralar değildir. Bu duruma bir örnek vermek yerinde olacaktır. Mürettibin hakkında pek çok olumsuz şey söylediği Siyâmî'nin bir tezkirecinin kaleminden nasıl anlatıldığına bakmak mürettibin tutumu hakkında fikir verecektir.

Siyâmî hakkında sadece Ahdî'nin *Gülşen-i Şu'arâ*'sında bilgi bulabiliyoruz. Burada şairin Galatalı olduğu, bir süre tasavvuf yoluna girmişse de sonradan yoldan çıkıp Kasımpaşa'ya yerleştiği, kendini son derece yetkin göstererek falcılık yaptığı ve bu yolla kazandığı üç beş kuruşu erbab-ı dile sarf ettiği, son derece cahil olduğu hâlde âlim, derviş ve şair geçindiği, bir gecede beş yüz şiir söyleyebildiği ama bunların tamamının anlamsız sözler olduğu, içerisinde anlam kırıntıları bulunan beyitleri ise muhakkak başkalarından çalmış olduğu, mesnevileri ve şiirleri bulunmakla birlikte hiçbirinin meşhur olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca daha önce yaşamış bir remmalin ahlaksız bir ilişki sırasında basılıp, bu durumun insanlar arasında darb-ı mesel hâline gelmesinin Siyâmî'nin hasb-i hâline uygun olduğu kaydedilmiştir (Solmaz, 2005: 396-397).

Görüldüğü üzere Ahdî'nin Siyâmî hakkında anlattıklarıyla mürettibin söyledikleri tamamen örtüşmektedir. Kullanılan kelimeler gözardı edildiğinde tezkirecinin tarihî bir hakikat olarak anlattıkları ile mürettibin hicvâne bir dille ortaya koydukları farklı değilse hicvin nerede başladığı ve sınırlarının ne olduğu çözülmesi gereken ayrı bir mesele olarak önümüzde durmaktadır.

Üzerinde durmaya çalıştığımız şiir mecmuası başlı başına bir letaifname, bir hicviyye ya da müstakil bir biyografik kaynak değilse de sonuç itibarıyla eser, yazıldığı döneme ışık tutacak mahiyettedir. Bu türden bilgilerin gelenek içerisindeki takdim edilmiş yöntemlerine baktığımızda çok zengin bir tabloyla karşılaşırız. Divan şiirinde "letâif" türü, müstakil eserlerden tezkire, mesnevi gibi çeşitli türdeki eserler içerisinde yer alan şiirlere, hikâyelere, anekdotlara ya da daha küçük çaptaki ibarelere kadar uzanan geniş bir alanı kapsar. Aynı zenginlik eserlerin içerikleri ve yöntemleri için de geçerlidir: Ahlakî kaygı taşıyanlar, öğretici nitelikteki alegorik hikâyeler, ince zekâ ürünü olan ve seviyeli bir mizahî dille kaleme alınmış olanlar, eğlenme ve eğlendirme maksadıyla yazılmış olanlar, incitmeden eleştirenler, hicvetme amacı güdenler, alaya alanlar, tahkir edip aşağılayanlar, muhataplarının fiziksel özellikleriyle dalga geçenler, argo tabirlerle oluşturulanlar, cinsellikle ilgili birtakım göndermeler üzerine kurulu olanlar, müstehcen nitelikte olanlar, sözlü gelenekte var olan fıkraları aktaranlar, bunları yeniden kurgulayanlar ya da orijinallik peşinde koşanlar... Bütün bu yöntemlerin seçiminde belirleyici olan, latife kurgulayıcısının muhatabıyla olan ilişkisi ve ona karşı beslediği hisleridir. Güdülen amaç ve uygulanan yöntem her ne olursa olsun bu türdeki bir hiciv anlayışı şairlerin edebî muhitlerine, özel yaşamlarına ve gündelik hayatlarına dair bilgiler sunması bakımından önemlidir.

KAYNAKÇA

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/2 Spring 2011

- AKSOYAK, İ. Hakkı (1997). “Nâr (u) Nûr”, **Tarih ve Toplum**, (Şubat), S. 158, s. 71-73.
- ALTUNEL, İbrahim (2003). “Latife”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 27, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ANETSHOFER, Helga (2011). “Meşâ’irü’ş-Şu’arâ’da Toplum-Tanımaz Sapkın Dervişler”, **Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar**, (Derleyenler: Hatice Aynur, Aslı Niyazioğlu), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, s. 85-101.
- APAYDIN, Mustafa (1993). **Türk Hiciv Edebiyatında Ziya Paşa**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana.
- DANKOFF, Robert (2004). **Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü**, (Çev.: Semih Tezcan), İstanbul: Kitap Matbaası.
- DEMİREL, Şener (2010). “Eski Türk Edebiyatında Letaifnâmeler ve Bir Yazma Eserin Kenarındaki Latifeler”, **Adıyaman Üniversitesi Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu (15-16 Mayıs 2010) Bildiriler Kitabı**, Ankara: Sözkese Matbaacılık, s. 225-240.
- Derleme Sözlüğü** (1974), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, C. VII.
- Derleme Sözlüğü** (1975), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, C. VIII.
- Derleme Sözlüğü** (1979), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, C. XI.
- JOHNSON, Francis (1852). **Dictionary Persian, Arabic and English**, London.
- KILIÇ, Zülküf (2008). “Klasik Türk Edebiyatında Eleştiri Terminolojisi”, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.1, S.1, s:151-160.
- KORTANTAMER, Tunca (2004a). “Osmanlı Dönemi Türk Mizah Anlayışı”, **Eski Türk Edebiyatı – Makaleler**, (Haz. Şerife Yağcı, Fatih Ülken), Ankara: Kültür ve Turizm Bak. Yayınları, s. 131-137; <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-20270/h/eskiturkedebiyati.pdf>, (E.T. 15.12.2010).
- KORTANTAMER, Tunca (2004b). “Kuruluştan Tanzimat’a Kadar Osmanlı Dönemi Türk Mizahının Kısa Bir Tarihi”, **Eski Türk Edebiyatı – Makaleler**, (Haz. Şerife Yağcı, Fatih Ülken), Ankara: Kültür ve Turizm Bak. Yayınları, s. 138-170; <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-20270/h/eskiturk-edebiyati.pdf>, (E.T. 15.12.2010).
- LEVEND, Ağâh Sırrı (1971). “Divan Edebiyatında Gülmece ve Yergi (Hezl ve Hecv)”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, s. 37-45.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (1984). **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- PALA, İskender (2001). **Nedim**, İstanbul: Timaş Yayınları.
- SOLMAZ, Süleyman (2005). **Ahdî ve Gülşen-i Şu‘arâ’sı (İnceleme-Metin)**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- STEINGASS, F. (1998). **A Comprehensive Persian-English Dictionary**, Beirut.
- TUĞLUK, Halil İbrahim (2009). “Bir Mecmuada Bâkî, Nev’î (Yahya) ve Nef’î İle İlgili Bazı Latifler”, **Turkish Studies**, (Winter), vol. 4/2, s. 993/1006.
- Yeni Tarama Sözlüğü** (1983). (Düzenleyen: Cem Dilçin), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.